

## 500 år av bortglömd kvinnlig kompetens

**Genom historien har kvinnor ofta motarbetats, men många har ändå kunnat nå maktpositioner. I "Den dolda kvinnomakten" uppmärksammas centrala kvinnogestalter inom adeln sedan 1500-talet.**



8 mars 2014 kl 01:00 , uppdaterad: 10 mars 2014 kl 09:29

---

**Synas men inte höras.** Så löd regeln för äldre tiders barn, och ibland kan man tro att samma påbud gällde kvinnorna. Om Bibeln säger att kvinnan tige i församlingen, och om kvinnan i slutet av 1800-talet sågs som ett svagt käril som skulle snöras, beskyddas och förses med luktsalt under ständiga dåningar – då måste väl kvinnor i alla tider ha varit bräckliga och maktlösa?

Fast... drottning Elisabet I av England, var hon en vän liten tös? Eller Livia, kejsar Augustus fru, som höll pli på make, släkt och imperium, även om hon inte nödvändigtvis förgiftade dem (som det ibland påstås)? Eller drottning Kristina, som lämnade Sverige för att ägna sig åt det som intresserade henne (däribland litteratur och intellektuella diskussioner), men som fortsatte att uppföra sig som en drottning?

**I dag, på internationella kvinnodagen,** utkommer antologin "Den dolda kvinnomakten. 500 år på Skarhults slott" (Atlantis, 192 s), under redaktion av slottsfrun Alexandra von Schwerin. Här medverkar en rad viktiga (kvinno)forskare: Carin Bergström, Dick Harrison, Svante Norrhem, Angela Rundquist, Peter Ullgren och Eva Helena Ulvros. Redaktören har skrivit inledningen samt ett kapitel om dagens slottsfruar,

där det görs fullkomligt klart att uppgiften både nu och förr snarare motsvarar en företagsledares än en hemmafrus. Men när den nyblivna härskarinnan på Skarhults slott undrade över sina företrädare svarade ”historikerna”: ”Tja, ingen brukar fråga efter kvinnorna.”

Kanske låg klassfördomar bakom svaren, tanken att adelns kvinnor inte är värda forskning utan bara satt hemma, broderade och födde arvingar. Kanske frågade hon helt enkelt fel historiker. Kvinnoforskningen är knappast ny, inte ens i Sverige, och även om männens dominans i historieskrivningen är markant så har det forskats i kvinnofrågor i över hundra år. Redan Sveriges första kvinnliga filosofie doktor, Ellen Fries, utgav 1890–91 två volymer om ”Märkvärdiga kvinnor”, och i modern forskning är adelns kvinnor väl representerade. De har behandlats i monografier av bland andra Bergström, Rundquist och Ulvros, men också i exempelvis Marie Steinruds avhandling ”Den dolda offentligheten” (2008).

**Jag tvivlar alltså på** att ingen frågar efter kvinnorna. Både inom den akademiska världen och hos den läsande allmänheten finns stort intresse för kvinnors villkor i äldre tid. Kanske sätter Dick Harrison fingret på problemet i sin bakgrundsartikel, där han konstaterar att felet mindre ligger hos forskningen än i den allmänna synen på historia – det är helt enkelt för jobbigt att tänka på ett nytt sätt, och man föredrar hellre gammal skåpmat än ett främmande, innovativt kök. Gustav Vasa beskrevs länge som enväldshärskare, och då fortsätter han att ses som sådan, trots att forskare konstaterat att drottning Margareta Leijonhufvud (mor till de flesta Vasabarnen) hade åtskilligt att säga till om. Jag minns med ens när jag själv skrev en tjock bok, som gick ut på att Fredrika Bremer inte var så tråkig som det påstods, och sedan möttes av frågan: ”Var hon så tråkig som det påstås?”.

**”Den dolda kvinnomakten”** utgår alltså från ett enda skånskt slott, vilket både koncentrerar och begränsar. Dick Harrison är den enda av skribenterna som helt håller sig utanför slottet. Han gör ett svep över mäktiga nordiska kvinnor, däribland drottning Margareta Valdemarsdotter, som styrde Sverige, Norge och Danmark. Kanske är hon mest känd genom det nedlåtande epitetet ”kung Byxlös”. Ofta har det främsta argumentet mot drottningar varit just deras kvinnlighet, som om inte drottning Margaretas bevarade guldbrokadjortel vore minst lika häftig som en riddarrustning. Inte heller vikingatidens historia handlar enbart om män – här nämns den handlingskraftiga Estrid Sigfastdotter (cirka 1020–1080) från Vallentuna, som styrde över stora ägor och reste runstenar. Hon var förresten farmor till Jarlabanke, som på en runsten skröt med att han ägde hela Täby. Det kanske är bekant. Han var ju man.

**Skarhult är bokens ämne**, men inte dess enda scen. I tidigmodern tid flyttade adeln runt mellan sina egendomar. Inte ens Mette Rosenkrantz, som i mitten av 1500-talet byggde till och förskönade det då danska slottet, bodde där hela tiden, och vissa av bokens damer har ganska lös anknytning dit. Martina von Schwerin, bokslukerska och skaldernas vän, var mor till en ägare men kom själv bara på besök. Hon hör till de mest kända kvinnorna i boken och blev 2004 föremål för en utmärkt bok av Ingrid Elam.

De flesta av bokens kvinnor är okända, men för den skull inga bleka gestalter. Mette Rosenkrantz behandlas i Peter Ullgrens studie, och Svante Norrhem skriver om Beata von Königsmarck, som på ett ungdomsporträtt från 1654 ger ett närmast vänt intryck, och som levde ett stillsammare liv än sina släktingar. En av hennes bröder led skeppsbrott och hamnade sedan i England, där han råkade in i en mordsammansvärjning, en annan blev lönnmördad av en hämndlysten tysk kurfurste. Brorsdottern Aurora var en frispråkig, intellektuell kvinna med ett vidlyftigt kärleksliv. Beata själv blev olyckligt gift med Pontus Fredrik De la Gardie, men köpte Skarhult för egna pengar.

**Carin Bergström skriver** om Stina Piper, som fick slottet som morgongåva då hon 1754 gifte sig med den betydligt äldre Erik Brahe. Två år senare avrättades maken som inblandad i kungaparets misslyckade statskupp. Dessförinnan skrev han dock en noggrann instruktion till hustrun: ”Skarhult är din morgongåva. Den kan ingen taga.” Hur mycket som skulle konfiskeras visste de ännu inte, men slottet i Skåne var obestridligt hennes eget. ”Ta nycklarna själv”, lade den dödsdömde maken till.

Så gjorde de, dessa kvinnor. De hade slottets nycklar, bokstavligt och bildligt, härskade över stora egendomar och bestämde över de människor som arbetade där. Ett fascinerande inslag i både Bergströms och Norrhems artiklar är beskrivningen av den mat som skickades från Skåne till de högadliga hushållen i huvudstaden. Under stormaktstiden sände den kvinnliga arrendatorn Elisabet Ulf ”ox- och fårkött, korngryn, havregryn, ärter, skånsk sill, smör och fläksidor”, och på frihetstiden skickade slottspersonalen spannmål samt ”svinhuvuden, rökta gäss och rökt fläsk”. Stina Piper fick hushållets behov av fint linne, blaggarn, fjäder och dun täckt av leveranser från Skåne.

**Hon var under 20 års tid** laglig ägare till Skarhults slott. Ändå står inte hennes namn i ägarförteckningar, utan slottet tycks övergå direkt från Erik Brahe till deras son Magnus Fredrik – en intressant uppgift, med tanke på att barnet ännu inte var fött då fadern avrättades. På samma sätt stod Beata von Königsmarcks make som slottets ägare, trots att köpehandlingarna uttryckligt uppger att det köpts för hennes pengar.

Om detta skulle man kunna grumsa, men så var det. Män och kvinnor hade olika ställning i samhället. Mannens värld var offentligheten, kvinnans hemmet. Men som vi sett var verkligheten inte riktigt så svartvit. Kvinnor kunde äga slott – om än inte i eget namn – och ta ansvar för stora ägor, ibland för hela länder. Också kvinnor har varit handlingskraftiga, välutbildade och kompetenta.

”Den dolda kvinnomakten” handlar främst om äldre tid. Två kvinnor kan sägas vara moderna: torparflickan Maria Kaunitz som 1901 gifte sig med greve Hans Hugold von Schwerin (som hon redan hade barn med), och Margaretha Uddenberg, som 1931–54 var gift med en senare Hans Hugold von Schwerin. Uddenberg drev hushållsskola på slottet – en annan sorts kvinnouppfostran, som ansågs viktig även efter två världskrig. Kvinnosynen i de veckotidningsartiklar som Ulvros citerar känns lika föråldrad som 1500-talets – ”sötare än syltet i burkarna” beskrivs exempelvis en elev 1953.

**Mestadels handlar boken** om högadliga kvinnor, fostrade i en äldre kultur. Mette Rosenkrantz uppgavs i en dikt ha ”manliga kvaliteter” samt ”en ridders hjerte under det kvindebryst”. Artikelförfattaren refererar dikten, men varken här eller någon annanstans diskuteras stånd och genus. Ändå är båda viktiga – människan består inte endast av kön. Högadelns kvinnor – och i ännu högre grad kungliga kvinnor – hade privilegier utanför de materiella: endast de kunde kallas sköna, och de tillskrevs även manliga egenskaper. Sådana har alltid värderats högre än kvinnliga. Den mäktiga Mette var alltså inte manhaftigare än andra – hon prisades för sådana drag, som tillkom hennes samhällsställning.

Boken synliggör okända kvinnor, men väcker också nyfikenhet på dem som nämns i förbigående – arrendatorn Elisabet Ulf, till exempel, eller hennes namne grevedottern Elysabeth von Schwerin, som någon gång på 1880-talet rymde med sin farbrors utomäktenskapliga son, hämtades hem av brodern och blev en megära mot sin stackars ofrälse svägerska. Att sedan adliga kvinnor dominerar hör ju till ämnet.

**Kvinnoforskning är viktig**, men – frågar sig nu läsaren – varför just denna bok? Det kan väl inte bara bero på att Skarhult i år har en utställning om kvinnor? Möjligen bidrar det, men artiklarna är läsvärda, populärt skrivna (någon gång dock med sviktande stilkänsla) och intressanta. Boken är vackert illustrerad. Ibland känns den kanske väl nära reklamgenren, med eleganta porträtt på dagens slottsfru och drömska bilder på slottet, som man förstås blir nyfiken på. Likväl förtjänar också detta slags kvinnohistoria att skrivas.

Boken har också ett genomgående budskap, som klargörs redan i utgivarens förord: Kvinnor kan. Gång på gång betonas den kvinnliga kompetensen. Här får man veta att kvinnor genom historien visserligen varit motarbetade, men ofta framgångsrika, och analogier dras gärna mellan den tidens godsförvaltning och våra tiders börsstyrelser. Bokens tema är slottsmiljön, men fler paralleller skulle kunna dras, exempelvis till Rättviseförmedlingens viktiga arbete. Ytterligare en parallell är den debattartikel, som kvinnliga musiker nyligen publicerade i kvällspressen under rubriken: ”Glöm inte bort oss när historien skrivs!”

De orden kan också sammanfatta denna bok – och åtminstone en del av denna dags innebörd.

---

**CARINA BURMAN** är författare och  
litteraturkritiker i SvD  
litteratur@svd.se